

ДО ПИТАННЯ ПРО ШЛЯХИ ОНОВЛЕННЯ МОДЕЛІ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСТВА

Оновлення системи навчання і виховання в сучасному ВНЗ виступає сьогодні одним із найактуальніших, пріоритетних напрямків діяльності вищої школи. Особлива увага до формування принципово нових якостей і ціннісних установок студентів пов'язана з процесом руху України до підписання Болонської декларації, яка передбачає не тільки забезпечення випускникам ВНЗ можливостей для реалізації успішної професійної кар'єри, але й формування в них прихильності до принципів соціальної справедливості, до загальнолюдських цінностей і норм моралі [1, с.4].

Мета цієї статті – дати теоретичне обґрунтування необхідності значної активізації виховної роботи у студентському середовищі на основі кардинального оновлення усієї вузівської виховної системи, розкрити деякі варті уваги інноваційні форми і методи виховного впливу, які використовуються у ВНЗ Харківського регіону.

Новизна запропонованого матеріалу полягає саме в аналізі й оцінці нетрадиційних підходів, що сприяють оновленню функціональних стереотипів вузівської виховної системи, яка стикається зі значними труднощами в ході їх реалізації.

Ці труднощі значною мірою викликані не стільки декларативним характером державної політики і прорахунками у визначенні пріоритетів розвитку вищої школи, скільки невідповідністю традиційних моделей вищої освіти «викликом» сучасної соціально-економічної і соціокультурної ситуації. Ця невідповідність обумовлена декількома обставинами:

втратою ідеологічних орієнтирів у суспільстві, зокрема у сфері виховання і соціалізації молодого покоління, і пов'язаною з цим дискредитацією суспільного ідеалу всебічно розвиненої особистості;

забуттям на початковому етапі реформ у сфері освіти виховної функції соціальних інститутів;

стихійним розвитком ринку освітніх послуг в умовах різкого скорочення бюджетного фінансування і слабого контролю з боку держави, що призвело до створення багатьох освітніх закладів зі статусом ВНЗ, у яких навчальний процес цілком підлягає завданням підготовки фахівця вузького профілю.

Ця прагматична тенденція підтримується псевдоринковою орієнтацією самої молоді, її прагненням отримати утилітарні знання, що дають практичний результат. При такому підході виховання студентів нерідко віддається забуттю.

Водночас найважливішою місією вищої освіти є підготовка покоління інтелектуально розвинених, високоморальних, творчо працюючих професіоналів – громадян України, патріотів, інтелігентів.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. проголошує одним із принципів державної політики в галузі освіти вільний розвиток

особистості, виховання громадянськості, працьовитості, поваги до прав і свобод людини, любові до навколишнього середовища, Батьківщини, родини [2, с.4–6].

Цей принцип є загальною фундаментальною основою виховного процесу у вищій школі, доповнюється ідеалами, цінностями і пріоритетами, які є невід'ємною частиною її духовного простору.

Історично сформованою прогресивною тенденцією світового освітнього процесу, що охопив і освітню практику в Україні, є гуманістичне виховання. Його метою був і залишається ідеал, що йде із глибини століть, всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Загальна мета гуманістичного виховання у ВНЗ конкретизується у вигляді адекватних для його здійснення завдань:

- формування у свідомості студентів наукової картини світу;
- філолофсько-світоглядна орієнтація студентів у розумінні сенсу життя, своєї унікальності і цінності;
- приєднання до системи культурних цінностей, що виражають багатство загальнолюдської і національної культури, формування особистого ставлення до них;
- засвоєння загальнолюдських норм гуманізму (істини, справедливості, добра, краси, взаєморозуміння, співчуття, милосердя та ін.), наслідування їм у житті і культивування інтелігентності як значущої особистісної якості;
- культивування ставлення до праці як соціально і особистісно значущої потреби;
- виховання патріотизму в єдності етичних і естетичних цінностей, поваги до законів країни і громадянських прав особистості;
- розвиток валеологічних установок і уявлень про здоровий спосіб життя.

Становлення особистості в гармонії із загальнолюдською культурою залежить від ціннісних основ виховання. Саме ця закономірність лежить в основі концепції виховної роботи в умовах функціонування системи безперервної освіти, що була взята до керівництва Радою ректорів Харківського вузівського центру в 2004 році і на основі якої здійснюється виховна робота зі студентською молоддю в регіоні [3]. У чому проявилися особливості цієї роботи, які принципово нові вимоги були пред'явлені до її організації, що варто вважати найважливішими новаціями в цьому процесі?

Насамперед це пов'язано з новими підходами до управління виховним процесом. Ми виходимо з того, що управління процесом виховання в першу чергу являє собою управління його розвитком: це цілісна, багаторівнева, ієрархічна, взаємозалежна, відкрита діяльність.

Специфіка виховної роботи в сучасних умовах вимагає системного й адаптивного підходу до неї. Перше припускає орієнтацію роботи на виконання конкретних цілей і завдань з урахуванням рівня вихованості учнів і студентів, здійснення коригувального впливу на виховний процес, аналіз результатів діяльності в процесі реалізації поставлених цілей і завдань; створення монолітного, спрямованого на загальні цілі колективу, що має ціннісноорієнтаційну єдність. Сутність адаптивного управління полягає у вивченні існуючого стану речей; в озброєнні знаннями з теорії виховання

керівників підрозділів, педагогів, класних керівників, тьюторів; в управлінському консультуванні по вертикалі і горизонталі.

При цьому модель управління має бути заснована на чіткому розподілі й узгодженні компетенцій і повноважень, функцій і відповідальності, посиленні ролі всіх суб'єктів виховного процесу.

Особливістю управління в сучасних умовах є: забезпечення єдності вимог до організації і здійснення виховного впливу на всіх ступенях освіти і у всіх освітніх структурах; інтеграція компонентів (елементів) виховання в цілісну систему і послідовний її розвиток.

Важливим моментом тут виступає розробка єдиної управлінської стратегії по вертикалі і горизонталі, орієнтованої на пріоритети гуманістичного виховання і здійснюваної за такими напрямками:

- виховання в процесі навчання як найбільш ефективне і всеосяжне;
- стимулювання різноманітних форм позааудиторного виховного впливу;
- регулювання складних процесів формування і розвитку міжособистісних стосунків на всіх рівнях і у всіх формах.

Сьогодні кожен керівник молодіжного колективу мусить чітко усвідомлювати, що навчально-виховний процес має бути організований так, щоб не провокувати, а навпаки, нівелювати деструктивні якості особистості і її девіантну поведінку. Як це, наприклад, робилося в католицьких університетах, де викладання рефлексуючих дисциплін дозволяло звести до мінімуму нижчі прояви людської природи (бездуховність, зневага етичними нормами суспільства, відсутність інтересу до людей і життя, нетолерантність і т. д.).

Виховна робота завжди була справою занадто відповідальною. Сьогодні вона неймовірно ускладнилася, що пов'язано з особливостями умов, у яких доводиться вести цю роботу, і особливостями об'єкта виховання.

Країна переживає досить важкий період своєї історії. Економічна і соціально-політична ситуація продовжує залишатися складною. Кризові процеси у всіх сферах життєдіяльності суспільства, на жаль, долаються дуже повільно. Відбувається процес економічної, політичної, духовної і навіть фізичної деградації. Досить сказати, що чисельність населення України щорічно скорочується на 23 тис. чоловік, що дорівнює населенню одного невеликого міста. Продовжується процес руйнації індустріального й інтелектуального потенціалу країни.

До складнощів загальнодержавного масштабу додаються складнощі, пов'язані з особливостями Харківського регіону, які не можна не враховувати в щоденній виховній роботі. З одного боку – це близькість Росії, специфічний національний склад регіону, де 43% населення – росіяни, де на всі сфери життєдіяльності впливають традиційні зв'язки з Росією, загальна орієнтація на Схід. Звідси особливі труднощі у здійсненні національно-громадянського виховання, у формуванні патріотичної свідомості молодих людей. Ця особливість потребує пошуку своїх, інноваційних методик виховного впливу, відмовлення від будь-яких незграбних форм.

Значні складнощі пов'язані і з тим, що Харків багато років був одним із найбільших центрів військово-промислового комплексу (ВПК). Харківські ВНЗ були дуже тісно пов'язані з ВПК, і, природно, його розвал здатний викликати найбільш важкі структурні наслідки для освіти в регіоні.

Проблеми працевлаштування для більшості випускників харківських ВНЗ стали особливо гострими і хворобливими. І ці проблеми безпосередньо пов'язані з виховною роботою, що має стати суттєвим чинником у боротьбі з безробіттям випускників.

Ситуація, що склалася на ринку праці, породжує, з одного боку, інфантилізм і утриманство, скепсис, цинізм, розчарування, невіру у власні сили, а з іншого, – завищену самооцінку, небажання починати з малого, готуватися до своєї ролі все життя. Що цьому протиставити? Працьовитість через трудове виховання; формування колективізму й умінь працювати в команді; відданість своїй справі, особисту відповідальність за кожен крок свого життя.

І ще одна з багатьох особливостей Харківського регіону має бути виділена особливо, унаслідок значного її впливу на процеси, що відбуваються в студентському середовищі. Харків – місто студентів і інтелігенції, а це найбільш активний емігрантський потік. І якщо цей потік не зупинити, Україна втратить свої не тільки найближчі, але й найвіддаленіші перспективи як цивілізована країна. І це також невідкладна проблема, що безпосередньо пов'язана з якістю виховної роботи, з підготовленістю до кваліфікованого управління на всіх рівнях вузівського життя.

Саме на цьому ґрунті формуються позиції всіх управлінських структур, що відповідальні за становище та удосконалення виховної роботи серед учнівської молоді і студентства. Починаючи вже із середини 1990-х років на Харківщині здійснюється продуманий, результативний пошук нових форм виховного впливу, ведеться послідовне оновлення несправедливе зруйнованих, добре зарекомендованих в минулому методів виховної роботи.

До кінця 90-х років завдяки зусиллям Головного управління освіти і науки Харківської облдержадміністрації, Ради ректорів Харківського вузівського центру і низки інших державних і громадських організацій практично кожен ВНЗ осмислив завдання, напрямки виховної роботи і відбив їх у власній концепції, розробив свої, особливі форми масової й індивідуальної виховної роботи. Велику роль відіграє в цій справі постійно діюча Рада проректорів з виховної роботи, що розробляє методологічні підходи до організації виховання студентської молоді. Значною мірою завдяки цьому вона стає більш комплексною, системною, ефективною.

Практично у всіх ВНЗ відроджено інститут кураторів, студентські ради гуртожитків, розроблено плани виховної роботи на поточний рік, а в окремих ВНЗ навіть десятилітні перспективні плани (Українська державна академія залізничного транспорту), йде інтенсивний процес становлення нової системи виховання.

Усе більш чітко вимальовується структура управління цією системою. З другої половини 90-х років у ВНЗ почали функціонувати гуманітарні центри досить різноманітні за структурою, але єдині за своїми цільовими

настановами – забезпечити єдність навчання і виховання студентської молоді, створити оптимальні умови для здійснення гуманізації і гуманітаризації освіти.

Розроблені практично у всіх ВНЗ концепції чи положення з виховної роботи сприяли створенню рад ВНЗ і факультетів з виховання, які в одних випадках діють паралельно з гуманітарними центрами, в інших – замість них, як наприклад, в Академії культури.

Найбільш цікава структура і відпрацьовані форми діяльності гуманітарного центру в Національному технічному університеті «ХПІ» (НТУ «ХПІ»), де функціонує національний центр гуманітаризації інженерної освіти, що проводить цілеспрямовану теоретичну, методологічну і практичну виховну роботу; у Національному фармацевтичному університеті, де існує чітка вертикальна структура центру на чолі із проректором з гуманітарної освіти і виховання, двома його заступниками і керівниками окремих підструктур і підрозділів: інститут заступників деканів з виховної роботи на факультетах, інститути відповідальних за виховну роботу на кафедрах, кураторів студентських академічних груп і іноземних земляцтв, кураторів гуртожитків, молодіжний культурний центр.

У Народній українській академії діяльність гуманітарного центру ґрунтується на «трьох китах»: кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, інституту тьюторів і служби людини (екологічна, соціологічна, психологічна, естетична, валеологічна, художня рада і рада ветеранів). Саме гуманітарний центр НУА здійснює безпосередні контакти з опікунською радою академії.

В Українській інженерно-педагогічній академії замість гуманітарного центру функціонує комітет зі справ молоді, що має чотири сектори (соціального захисту молоді, навчальної роботи і роботи з обдарованою молоддю, культурно-масовий і спортивно-масовий). Очолює комітет президія, до якої входять заступники деканів з виховної роботи, керівники секторів і студентського сенату. Така сама структура функціонує й у Харківському державному технічному університеті сільського господарства.

Головною особливістю нинішнього етапу здійснення виховної роботи у ВНЗ Харківського регіону можна вважати чітке прагнення до підвищення ефективності виховного впливу за допомогою розробки і впровадження нових чи на новій основі відроджених форм і методів виховання.

У багатьох ВНЗ уже склалася відпрацьована система вивчення рівня виховної спрямованості навчального процесу за допомогою організації цільових і тематичних взаємовідвідувань занять (НЮАУ, НУА, ХНУ, ХНАДУ), проведення соціологічних і психологічних тестів (ХНУ, Фармацевтичний університет); ведеться систематична робота з виховання вихователів: Школа кураторів (Фармацевтичний університет, Педагогічний університет, Університет харчування і торгівлі), викладацьких клубів за інтересами, цілеспрямованих і перспективно запланованих заходів щодо створення моральної атмосфери в педагогічному колективі (Університет харчування і торгівлі, Фармацевтичний університет, Університет внутрішніх справ).

Демократизація навчально-виховної роботи стимулювала активне впровадження в життя принципів педагогіки партнерства: проведення «виховних годин» – зустрічей керівників ВНЗ зі студентами і професорсько-викладацьким складом (цікаві форми використовуються у Фармацевтичному університеті, Педагогічному університеті, Академії культури, Інженерно-педагогічній академії); творче співробітництво студентів і викладачів у гуртках СНТ, у колективах художньої самодіяльності, проведення Днів професора, Днів кафедр і факультетів, «круглих столів», тематичних читань, літературних віталень тощо. Стали традиційними Сковородинівські читання в ХНУ, Бурсацькі читання з історії академії в Академії культури, Багаліівські читання в НУА та ін.

Центрами виховної роботи усе більше стають вузівські музеї. Цікаві форми пропонують музеї Автодорожнього університету (національно-патріотичне, естетичне виховання й особливе формування поваги до своєї професії – проведення Дня автодорожника, Дня знань і посвяти у студенти, Ярмарки фахівців, зустрічі з випускниками тощо), музей Академії міського господарства й Національного університету харчування і торгівлі (формування інтелігентності, професійної гордості, поваги до своїх вчителів).

Може бути запозичений досвід Університету внутрішніх справ, де для здійснення національно-громадянського виховання використовуються спеціально обладнані приміщення – «світлиці», у яких проводяться заняття з української мови, групові заходи, зустрічі.

Поступово у ВНЗ накопичується досвід національно-громадянського виховання студентів. Поряд із традиційними формами цієї роботи (знайомство з історією і культурою рідного краю (екскурсії по Харківщині й Україні), зустрічі із творчою інтелігенцією, проведення художніх виставок і літературних, театральних, музичних віталень (НТУ «ХП», ХНАДУ, ХДТУБА, ХДАК, ХДПУ, НУА)) упроваджуються нові: регулярні зустрічі ректорів зі студентами і співробітниками, ушановування ветеранів війни і праці, зльоти відмінників із запрошенням батьків і видатних випускників (Університет харчування і торгівлі, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Академія міського господарства й Автомобільно-дорожній університет, Народна українська академія), інтернаціональні клуби за інтересами, самодіяльні неполітичні об'єднання викладачів і студентів.

Усе активніше упроваджуються в життя нові форми роботи, спрямовані на зміцнення сімейних устоїв, традицій ВНЗ, рідного краю, народу. Заслужують на увагу – конкурс «Історія моєї родини», сімейні посиденьки, конкурс на краще знання історії свого ВНЗ, своєї професії, Слобожанщини, України (НЮАУ, НУА, ХНУ, ХДПУ, ХДАК, ХДТУСГ).

Широкий спектр заходів, що використовуються абсолютною більшістю харківських ВНЗ з метою здійснення морального, політичного, правового, трудового, естетичного, екологічного й інших напрямків виховного впливу, не дозволяє виділити найбільш яскраві форми роботи, властиві окремим вузівським колективам, і проте, вивчення досвіду формування особистості громадянина, фахівця, інтелігента у ВНЗ Харківського регіону дає підстави

для рекомендації з упровадження найбільш вдалих і ефективних форм і методів комплексного підходу до виховання.

Масові форми комплексного виховного впливу – спеціально організована робота одночасно із сотнями і тисячами студентів найбільш ефективно здійснюється в Національному аерокосмічному університеті «ХАІ». Спираючись на славні традиції, сформовані нинішніми і минулими поколіннями викладачів і студентів, тут оновлено і сьогодні проводяться за новими формами три грандіозних свята: День Перемоги, День ХАІ, Посвята у студенти.

Система виховання на традиціях найбільше вражає в Харківському національному університеті, у Народній українській академії, Університеті будівництва й архітектури, Автомобільно-дорожньому університеті. Формуванню любові до своєї професії і гордості за неї можна повчитися в НЮАУ, ХНУРЕ, ХДПУ, в Аграрному та в Автомобільно-дорожньому університетах.

Найбільшу популярність мають студентські свята, що організуються в Аерокосмічному університеті, Університеті харчування і торгівлі, Фармацевтичному університеті, Університеті внутрішніх справ і Військовому університеті.

Акції гуманістичного характеру – надання допомоги ветеранам війни і праці, шефство над дитячими будинками і будинками старих здійснюють багато ВНЗ, найбільш цікаві форми використовуються в НЮАУ, ХДЕУ, ХНУ, НУА.

Оновлюються колективи художньої самодіяльності (тільки в Педагогічному університеті працюють на професійному рівні 76 колективів). Зростає кількість загальновизнаних команд КВК. Крім Аерокосмічного університету тепер це й Університет внутрішніх справ, і команда дівчат ХНУ, і члени Харківської ліги КВК. Набирає сили спортивна слава багатьох вузівських команд (НЮАУ, УПА, ХДПУ, Фармуніверситет та ін.). Знову входять в арсенал виховної роботи політінформація, політгуртки, політбої і політклуби; посилюється участь студентів у красзнавчій і лекторській роботі, особливо у зв'язку з наближенням 350-річчя заснування Харкова.

Активізується робота з екологічного виховання і формування здорового способу життя (зелені рейди в ХНУ, зелений патруль в Аграрному університеті, Тиждень землі в НУА); профілактики алкоголізму і наркоманії, боротьби з палінням, що проводиться практично у всіх ВНЗ.

Харківський регіон виступив ініціатором цілої низки обласних, міжвузівських заходів, що одержали заслужене визнання студентів і школярів, викладачів ВНЗ і вчителів. Це й огляд кращих педагогічних сил області – конкурс «Вища школа – кращі імена», що щорічно проводиться обласним управлінням освіти, і шкільний губернаторський бал для випускників середніх шкіл, і щорічний огляд наукових досягнень вищої школи та багато ін. Завдання у всіх заходів різні, але мета – єдина: заповнити духовний вакуум молоді, допомогти їй набути впевненості в собі, гордості за минуле свого народу і віри в його майбутнє. І такі нетрадиційні заходи, як парад вузівських прапорів, ушановування молодих учених і обдарованих школярів, обласний конкурс «Історія моєї родини» та багато іншого сприяють підвищен-

ню ефективності виховного впливу, досягненню головних цілей виховної роботи. Хоча труднощі і проблеми зберігаються, постійно нагадують про себе, проте вже є всі підстави говорити про серйозні досягнення.

Серйозною проблемою для ВНЗ залишається створення масової студентської організації. У багатьох ВНЗ існує студентська профспілка, створено студради, студкоми, навіть студентський сенат. Але відчувається гостра потреба у створенні єдиної вертикальної структури, здатної об'єднати розрізнені студентські організації, визначити їх цілі і завдання, загальну ідеологію їх діяльності. Підвищена активність студентів, зростання їх громадянськості і занепокоєності долями Вітчизни свідчить про необхідність подальшої поглибленої роботи над визначенням стратегії, генеральної лінії розвитку системи виховання у вищій школі.

Список літератури: 1. Реалізація в Україні принципів і завдань Болонського процесу (інформаційно-аналітичний матеріал МОН України). К., 2003. 2. Національна доктрина розвитку освіти: Затв. Указом Президента України від 17.04.2002 № 347 / 2002 // Освіта України. 2002. 23 квітня (№ 33). 3. Концепция воспитательной работы в условиях функционирования системы непрерывного образования. Х., 2004.

Надійшла до редколегії 02.06.04

В.С. Венедиктов

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Трансформація суспільно-політичних процесів в Україні, розвиток ринкової економіки, активізація міжнародного співробітництва мають своїми наслідками як позитивні тенденції, пов'язані зі збільшенням можливостей для кожного громадянина максимально реалізувати свої потреби у різноманітніших сферах діяльності, так і негативні, пов'язані з підвищенням ризику для певних соціальних груп стати жертвою злочинів у сфері торгівлі людьми. Зміна тотального державного контролю та режиму «залізної завіси» на свободу вибору будь-якої сфери діяльності та країни мешкання, крім безсумнівних переваг, що стосуються розширення кола свобод особи, тягне за собою підвищення можливості для певних осіб скористатися даними свободами для вибору віктимних форм поведінки. У зв'язку з цим важливою проблемою, від вирішення якої залежить можливість побудови правової держави в Україні, є досягнення такого стану розвитку суспільних відносин, за якого максимальна безпека особистості від злочинних посягань має досягатися без будь-якого обмеження її прав та свобод. У першу чергу це стосується вирішення проблеми протидії торгівлі людьми. Вирішення цієї проблеми ускладнюється різним рівнем правосвідомості різних верств населення, різного рівня їх обізнаності щодо особливостей працевлаштування за кордоном тощо. Вказане обумовлює необхідність комплексного, наукового підходу до підготовки фахівців, професійна діяльність яких має сприяти пониженню рівня торгівлі людьми як в Україні, так і за її межами.

Процес реформування суспільного життя України в теперішній час поєднаний із подоланням певних труднощів економічного, політичного та